

Λαογραφικό Λεξικό της Ελληνίδας Μαρής

Δρ Χρίστος Θ. Οικονομόπουλος, Παιδοχειρουργός.

(Συνέχεια από το προηγούμενο)

κομποδετήρας, ο, οι άκρες των πανιών που κρατούν τη βράκα της εγκύου σχηματίζουν κόμβο χαμηλά, προ του αιδοίου, για να μην αποβάλλει. Λέγεται από τη μαμή «άγιος» ή «ιερός κόμβος της μαμής».

κομπομαμή ή μαίστρα, η, η μαμή που ασχολείται με τη θεραπεία της στειρότητας με κόμπους από μαγικά βότανα.

κοντάκι, το, το πρωτοσπαργανωμένο νεογνό από τη μαμή.

κοπανάκι, το, το φασκιωμένο βρέφος.

κοπανίδα, η, η ειδική σπαργάνωση του νεογνού από τη μαμή τις τρεις πρώτες ημέρες από τη γέννηση.

κόπανος, ο, το φασκιωμένο έκθετο βρέφος, το οποίο άφηναν στην πόρτα της εκκλησίας ή έξω από την πόρτα κάποιου πλούσιου άκληρου ζευγαριού. Το φάσκωναν επάνω σε ξύλινο κόπανο για να μην παγώσει η πλάτη του, αλλά να ζήσει μέχρι να το βρει κάποιος να το υιοθετήσει.

κοπελαρού, η, η μάνα του νόθου τέκνου (από το κοπέλι=νόθο).

κοπέλι, το, 1) το παιδί, αγόρι ή κορίτσι, 2) το πεταμένο παιδί, το έκθετο, το μπασταρδάκι.

κοπές, το νόθο τέκνο. Λέγεται και «πίτσης».

κορδονιάζω, οι ωδίνες στη δυστοκία.

κόρη, η, η νέα και παρθένα κοπέλα.

κορίτσι, το, το θήλυ νεαρής ηλικίας, η παρθένος.

κοριτσομάνα, η, η γυναίκα που γεννάει

όλο κορίτσια.

κορκοκέφαλος, ο, το παιδί που έχει δύο κορυφές στα μαλλιά της κεφαλής του. Η μαμή πιστεύει ότι θα παντρευτεί δύο φορές ή ότι θα γίνει δεσπότης. Λέγεται και «κορυφοκέφαλο».

κορφόνερο, το, το πρώτο λούσιμο της λεχώνας γίνεται συμβολικά από τη μαμή, η οποία ρίχνει χλιαρό νερό εμπρός από τους ώμους και το λαιμό, το οποίο ρέει επάνω στους μαστούς. Η μαμή το μαζεύει προσεκτικά με ένα τάσι και της το δίνει να το πιεί για να κατεβάσει γάλα.

κορφοπέραστο, το, όταν μετά από δυστοκία γεννηθεί το νεογνό με ασφυξία, η μαμή του κάνει ανάνηψη ως εξής: το περνάει ανάστροφα από τον κόρφο της, και την πράξη της αυτή την επαναλαμβάνουν οι παραμαμές και οι παρασκευασμένες επιτυχημένες μητέρες (συμβολική εικονική γέννηση). Έτσι, φεύγουν οι βλένες και με την τριβή αναζωογονείται το αρτιγέννητο.

κοσκινάτο, το, μόλις γεννηθεί παιδί από αρχόντισσα, το βάζει η μαμή μέσα σε κόσκινο για να ζήσει πολλά χρόνια (το κόσκινο έχει πολλές τρύπες). «Κοσκινάτοι» είναι τα αρχοντόπουλα, τα χαϊδεμένα, οι κανακάρηδες. Το αντίθετο είναι οι «δρυμονάτοι», τα φτωχά, γιατί το δρυμόνι δεν έχει πολλές τρύπες (χρόνια). Τέχνασμα της μαμής για να φιλοδωρείται γενναία από τις πλούσιες. «Δρυμονάτα» λένε και τα θηλυκά, γιατί

τα βάζουν μέσα σε δρυμόνι, σπάνια σε κόσκινο.

κοσμαγάπηση, η, η εθιμική πράξη της μαμής να κυλά το νεογνό –μόλις το φασκίωσει– τρεις φορές επάνω στην κοιλιά της λεχώνας, για να του ευχηθούν οι παρευρισκόμενοι «νά' ναι κοσμαγάπητο και καλορίζικο».

κοτσιώνης, ο, το άρρεν αβάφτιστο βρέφος. Λέγεται και «κοτσιώρης».

κοτσιώρα, η, το θήλυ αβάφτιστο βρέφος.

κόφτω, απογαλακτίζω, αποκόπτω το βρέφος από το βυζί. Λέγεται και «απόκομμα».

κουβελλόκουνια, η, η κούνια από κυψέλη μελισσών. Επιπόηση της μαμής για τα πρόωρα νεογνά.

κουβούκλια, τα, τα κουβούκλια της μήκωνος κωδίας. Με το αφέψημά τους η μαμή ποτίζει τη λεχώνα για τους μητρικούς πόνους, τους υστερόπονους.

κουδουνίστρα, η, η μικρή ξηρή νεροκολοκύθα ή κουτάκι, που βάζουν μέσα πετραδάκια ή φασόλια και προκαλεί θόρυβο για να καθησυχάζει το βρέφος.

κούλουθρο, το, το γεννηθέν νεκρό νεογνό. Η μάνα του και η μαμή θεωρούνται αμαρτωλές και ο ιερέας τους βάζει τον «κανόνα» (είδος ηθικής τιμωρίας).

κουλούκι, το, το παιδί από κλεψιγαμία, η δε μάνα «κουλουκού».

κούμουλλα, τα, τα παξιμάδια και γλυκά που φτιάχνει η μάνα της επιτόκου για τον τοκετό και τα προσφέρει στους επισκέπτες της λεχώνας.

κουνάω, 1) κινώ την επίτοκο μέσα σε κουβέρτα για ευτοκία, 2) κινώ το λίκνο.

κούνια, η, η κοίτη του βρέφους, σιδερένια ή ξύλινη. Λέγεται και «λίκνο».

κουράφαλα, τα, η πράξη του αφαλοκόμματος. Στα κουράφαλα η μαμή κάνει προβλέψεις από τον ομφάλιο λώρο για το μέλλον του παιδιού. Επίσης, κουρά-

φαλο λέγεται και το τμήμα του ομφαλίου λώρου, που μένει πάνω στο νεογνό πριν αποπέσει.

κουρογκαστρωμένη, η, η γυναίκα που έμεινε παράνομα έγκυος.

κουρουνοξερασμένο, το, το εφταμηνίτικο νεογνό.

κουσούρα, η, η γυναίκα που δεν κάνει παιδιά, η στείρα.

κουτί, το, το γυναικείο αιδοίο.

κουτράφια, τα, μόλις γεννηθεί το νεογνό, η μαμή σπλώνει τα κουτράφια του παιδιού πιέζοντας με το δάχτυλο την υπερώα, σπάζοντας έτσι τα υπερώια άγκυστρα για να διευκολυνθεί ο θηλασμός.

κουτσοδαιμονάκια, τα, οι δαίμονες που βλάπτουν τη λεχώνα στα πόδια και κουτσαίνει. Προσωποποίηση της θρομβοφλεβίτιδας των άκρων της λεχώνας.

κουτσοκέφαλα, τα, τα ευτράπελα ανέκδοτα σχετικά με τη γέννα, που λένε οι μαμές για τις πρωτάρες, π.χ. «Αχ Κώστα μου, τί μου έκανες, δεν το ξανακάνω...» κλπ.

κουτσοκεφάλιασμα, το, η εκλαμψία της εγκύου· «έπεσε κουτσοκεφαλισμένη η κατάβαρη».

κουτσός, ο, ο διάβολος που βλάπτει τις λεχώνες.

κουτσουβέλης, ο, το άρρεν αβάφτιστο βρέφος. Λέγεται και «κουτσούβελο».

κουφό, το, η μασχαλιαία αδενίτις των μικρών παιδιών. Για να απορροφηθεί, η μαμή το γητεύει ως εξής:

«Κουφός, κουφή εβάτευε,

κουφό παιδί εκάνανε,

κουφή μαμή το δέχτηκε,

κουφός παπάς το βάφτισε».

Έτσι πιστεύουν ότι γίνεται καλά.

κουφοβεντούζα, η, η βεντούζα χωρίς αίμα. Η μαμή την έβαζε στο υπογάστριο της λεχώνας κατά τους υστερόπονους.

κουφοδρόμισμα, το, η φλεγμονή που δεν φαίνεται, ιδίως στα μητρικά νοσήματα, όπως σαλπινγίτιδα, παραμητρίτιδα κλπ.

κουφοκοπανάκι, το, το ξύλινο εργαλείο της μαμής, σαν πλαστήρι με σταυρό, με το οποίο έκανε ανάνηψη του ετοιμοθάνατου αρτιγέννητου χτυπώντας το στις φτέρνες και στο στήθος. Διώχνει τον Κουφό=το Χάρο.

κουφομαξιλαράκι, το, το μικρό μαξιλάρι που βάζει η στείρα κάτω από τους γλουτούς μετά τη συνουσία, για να κρατηθεί ο «σπόρος» του άνδρα της και να πιάσει παιδί.

κρασοψυχιά, η, τεμάχια ψωμιού ψημένου και βρασμένου με κρασί. Είναι τροφή της λεχώνας.

κρατητήρας, ο, ο σφραγιδόλιθος επάνω σε δαχτυλίδι, που έχει τη δύναμη να σταματά την αιμορραγία της εγκύου και να βαστά το έμβρυο ζωντανό στη μήτρα. Η έγκυος τον κρεμά από το λαιμό της σε όλο το διάστημα της εγκυμοσύνης. Κρατητήρες είχε η μαμή και τους δάνειζε επ' αμοιβή.

κρατητικό, το, το φυλαχτό που φτιάχνει η μαμή για την έγκυο, για να κρατηθεί το παιδί στην κοιλιά και προς αποφυγή αιμορραγίας.

κρατίδι, το, ο κρατητήρας που προστάτευε την έγκυο από την αποβολή.

κρατούνα, η, φλασκή κομμένο ώστε να σχηματίζει μαστραπά. Επινόηση της μαμής για τις πλούσιες των έξω γεννητικών οργάνων της λεχώνας. Το πετούν με τα «λεχωνοσκούτια».

κρατούσα, η, η βοηθός της μαμής που κρατάει την επίτοκο. Λέγεται και οπισθοκρατούσα ή παραμαμή. Όταν δεν υπάρχει κρατούσα, το ρόλο της αναλαμβάνει ο σύζυγος της επιτόκου.

κρεμυδοζούμι, το, τροφή της λεχώνας

την πρώτη ημέρα της γέννας. Έβαζαν μέσα λάδι και κρασί.

κρίμα, το, 1) λέγεται όταν η έγκυος επιθυμεί ή μυρίζεται φαγητό που μαγειρεύει η γειτόνισσα, η οποία πρέπει να της προσφέρει μία δόση αλλά αυτή αρνείται να το κάνει (πράγμα σπάνιο), 2) όταν μία γυναίκα γεννήσει παιδί με μηνιγγοκήλη (καλανδρειωμένο), ο ιερέας της ρίχνει «κανόνα» που το λένε κρίμα.

κρούσιες, ο, το αβάφτιστο βρέφος.

κρούμπλαστρο, το, το έμπλαστρο που φτιάχνει η μαμή από σαπούνι, ασπράδι αβγού και ψωμί και το τοποθετεί στη μέση μίας στείρας για να πιάσει παιδί.

κρυφοβάφτισμα, το, όταν πεθαίνουν τα παιδιά μίας μάνας, το νέο που θα γεννηθεί το παίρνει η μαμή μαζί με τη γιαγιά κρυφά και το βαπτίζουν κρυφά για να ζήσει.

κρυφογκαστρωμένη, η, εκείνη που έμεινε έγκυος κρυφά, από κλεψιγαμία·

«Μια κόρη κρυφοφιλητή και κρυφογκαστρωμένη».

κύκηση, η, η τροφή της λεχώνας μετά την τρίτη ημέρα, για να δυναμώσει και να κατεβάσει γάλα. Ήταν μείγμα από νερό, κρασί, μέλι, γάλα και αλεύρι.

κύκλος, ο, η έμμηνος περίοδος.

κυλιούσες, οι, οι τέσσερις παραμαμές, οι οποίες έβαζαν μέσα σε μία κουβέρτα μία πρωτάρα που κοιλοπονούσε και με διαταγή της μαμής την κυλούσαν πέρα-δώθε για να γεννήσει εύκολα (επί δυστοκίας).

κύλισμα, το, όταν οι παραμαμές κυλάνε την επίτοκο μέσα σε κουβέρτα (για ευτοκία) .

κυλίστρα, η, 1) μεγάλος επικλινής λίθος με λεία επιφάνεια, που πάνω του κυλούσε η μαμή την πρωτότοκο για να γίνει εύκολα ο τοκετός, για να εμπεδωθεί το παιδί, 2) μεγάλος λίθος με τρύπα στη

μέση, που πάνω του κυλούσε η μαμή τις στείρες για να συλλάβουν παιδί.

Κυπριανός, ο, λέγεται «η ευχή του Αγίου Κυπριανού», που διαβάζεται για θεραπεία της βασκανίας της λεχώνας και του παιδιού.

Κυρά η, η Παναγία, η Θεοτόκος.

κυρά μεγάλη, η, η μάνα του πατέρα ή της μάνας, η μανή, η κυρούλα και από σεβασμό η γριά-Μπάμπω (μαμή).

Κυραδικαία, η, η Θεομήτωρ. Επίκληση από τη μαμή σε δυστοκία.

Κυραελεύσα, η, επίθετο της Παναγίας, προσφιλές στη μαμή.

κυραμαμή, η, η κύρια μαμή του χωριού, συνήθως γριά, η Μπάμπω. Η πιο καλή ευχή γι' αυτήν είναι: «Πάντα κερδισμένη κυρά-μαμή», για να κερδίζει πάντα στις γέννες, δηλ. να μην πάθει τίποτα το μωρό και η μάνα του.

κυραμάνα, η, 1) η μαμή, 2) η γιαγιά: «Καλώς την κυραμάνα».

κυράνα, η, η μητέρα, η μάνα.

κύρης, ο, ο πατέρας, ο αρχηγός της οικογένειας.

κυριάκης, ο, το παιδί που γεννήθηκε ημέρα Κυριακή.

κυρούλα, η, 1) η γριά μαμή, 2) η γιαγιά.

κυτάρι, το, ο πλακούς, το ύστερο.

κυψελοκούνι, το, μικρή κούνια από κυψέλη μελισσών, που επινοεί η μαμή για τα πρόωρα νεογνά.

κώλεθρο, το, το ασθενικό και αδύνατο νεογνό, το λιγνό.

κωλόπανα, τα, τα πανιά με τα οποία τυλίγει για πρώτη φορά η μαμή το νεογνό. Τα φτιάχνει σχίζοντας ένα πουκάμισο του πατέρα. Ένδειξη ότι είναι γνήσιο τέκνο του και φιλοδωρείται.

κωλοπετούρα, η, η διάρροια του βρέφους.

κωλοριάδι, το, το παιδί με ιεροκοκκυγικό τεράτωμα. Το διαλαλεί η μαμή μαζί

με τη μάνα στα βουνά για να ζήσει.

Λ

λαβοσαρανίζω, όταν μετά τη λοχεία μία μάνα λαβωθεί από φαντάσματα και αρμενισθεί (ψύχωση λοχείας), επί 40 ημέρες κοιμάται στην εκκλησία συντροφιά μαζί με τη μαμή, για να θεραπευτεί.

λάβωμα, το, το μάτιασμα της λεχώνας ή του παιδιού, η βασκανία.

λαβωματιά, η, το τραύμα, η πληγή, η ψυχική νόσος, η βασκανία.

λαγοκοιμητιά, η, το φυτό «τεύκρινον το πόλιον». Το αφέψημά του το πίνουν οι έγκυες για τις διαταραχές του στομάχου.

λαγοπυτιά, η, η πυτιά (πρωτόγαλα) από λαγίνα (θηλυκός λαγός). Μ' αυτή ποτίζει η μαμή το νεογέννητο για να μην κάνει εμετούς.

λαγουδόχειλο, το, το λαγόχειλο, η χειλεοσχιστία.

λαγού κρέας, απαγορευμένη από τη μαμή τροφή της εγκύου, για να μη λαγοκοιμάται το παιδί (φόβος για τοξόπλασμα, που αφθονεί στους λαγούς).

λαζαρούδι, το, το για πρώτη φορά φασκωμένο και γαϊτανωμένο από τη μαμή νεογνό, που το καντηλοβάφτισε ή το αεροβάφτισε γιατί κινδύνεψε στον τοκετό.

λαθρόγαμος, ο, ο κρυφόγαμος σε ερημοκκλήσι, όταν η νύφη είναι σε προχωρημένη εγκυμοσύνη. Σ' αυτόν απαραίτητα παρίσταται και η μαμή για κάθε ενδεχόμενο.

λαιοκόπημα, το, ο καθαρισμός του φάρυγγα του νεογνού από τις βλέννες, που τον κάνει η μαμή με το δάχτυλό της.

Λάμια, η, μυθικό τέρας, που κατοικεί μέσα στον ανεμοστρόβιλο και πνίγει τα παιδιά. Προσωποποίηση της οξείας

αλλεργικής λαρυγγίτιδας και της διφθερίτιδας.

λαμπράκης, ο, το παιδί που γεννήθηκε τη Λαμπρή (Πάσχα). Θεωρείται από τη μαμή τυχερό.

Λαμπρή, η, η ημέρα της Ανάστασης του Κυρίου.

λαμπρογεννημένο, το, το παιδί που γεννήθηκε ανήμερα τη Λαμπρή (το τυχερό).

λαουρός, ο, αυτός που έχει βάσκανο μάτι και ματιάζει τις λεχώνες.

λαρώνω, ιλαρώ, λαρώνω το νεογέννητο βρέφος, το ησυχάζω, το καταπραΰνω από το κλάμα. (Πράξη της μαμής μετά από την περιποίηση της λεχώρας).

λατόπισσα, η, οπός από εντομές ελάτου. Τη χρησιμοποιεί η μαμή για έμπλαστρα στη μέση της εγκύου για να μην αποβάλλει.

λαχαρικό, το, το νόθο τέκνο που το γέννησε η μάνα χωρίς τη βοήθεια της μαμής και το πετάει για να μη μαθευτεί η ντροπή της.

λαχαριδί, το, το αδύνατο και καχεκτικό πρόωρο νεογνό, που είναι σαν νυχτερίδα.

λαχαρισμένη, η, η στείρα γυναίκα που επιθυμεί πολύ να αποκτήσει παιδί.

λαχαρόνερο, το, το νερό που κολυμπάει η μαμή το νεογνό στις τρεις ημέρες. Το μοιράζονται και το πίνουν οι στείρες για να συλλάβουν παιδί.

λειψανάβατο, το, το πρόωρο, καχεκτικό, κίτρινο, ασθενικό νεογνό. Η μαμή πιστεύει ότι όταν η μάνα του ήταν έγκυος παρακολούθησε κηδεία ή είχε ασπαστεί λείψανο. (Το αντίθετο: το θροφανό, το ευτραφές).

λειψό, το, το πρόωρο νεογνό.

λεκανίδα, η, η ψηλή λεκάνη που χρησιμοποιεί η μαμή για τα πλυσίματα του νεογνού την τρίτη ημέρα. Είναι καινούργια και ρίχνει μέσα η μαμή χλιαρό νερό,

αλάτι και ζάχαρη.

λερότρα (και λερώτρα), η, η βοηθός της μαμής που έπλενε τη λεχώρα και τα λερωμένα λεχονοσκούτια. Επίσης, την τρίτη ημέρα έκανε το λουτρό της λεχώρας με αρωματικά βότανα. Αυτή πλένει και τα πρώτα ρούχα του μωρού.

λευτεριά, η, η καλή γέννα, η ευτοκία: «Καλή λευτεριά».

λευτέρι, το, το ύστερο, ο πλακούς. «Έπεσε το παιδί και το λευτέρι». «Όταν πέσει το λευτέρι, απελευθερώνεται η γυναίκα».

λευτερονυχιά, η, την παραμονή του Αγίου Ελευθερίου όλες οι μαμές κάνουν αγρυπνία στον Άγιο κρατώντας το εικονισματάκι του, για να τις βοηθάει να έχουν επιτυχίες στους τοκετούς. Κατά την ώρα του τοκετού κάθε μαμή έχει το αγιασμένο εικονισματάκι του Αγίου Ελευθερίου στην τσέπη της.

λευτεροξέπλημα, το, στη δυστοκία η μαμή πλένει την εικόνα του Αγίου Ελευθερίου μέσα σ' ένα πιάτο με νερό. Με το αγιασμένο αυτό νερό ποτίζει την επίτοκο και παρακαλεί τον Άγιο: «Άγιε Λευτέρη μου, ξελευτέρωσέ τη με το καλό».

λευτερώνομαι, απαλλάσσομαι από το βάρος της εγκυμοσύνης. «Λευτερώθηκε με το καλό».

λευτεροφάγια, τα, τα φαγητά που παραθέτουν μετά τον τοκετό. Η λεχώρα τρώει μόνη της με συντροφιά τη μαμή και τη μάνα της. Οι συγγενείς τρώνε ξεχωριστά.

λευτεροφλάσκι, το, το δοχείο με επιστόμιο, ή φλασκί. Μέσα σ' αυτό φυσούσε δυνατά η επίτοκος μετά τη γέννα του παιδιού, για να αποκολληθεί ο πλακούντας και να πέσει. Έτσι απελευθερώνταν η γυναίκα.

(Συνέχεια στο επόμενο τεύχος)